

Julia Martino

BADANIA KONSERWATORSKIE DAWNEJ SYNAGOGI W BARCZEWIE

Barczewska synagoga jest jedną z nielicznie zachowanych bożnic na terenie dawnych Prus Wschodnich, a jedyną na Warmii. W trakcie swego istnienia tylko przez pierwsze czterdzieści dwa lata pełniła pierwotną funkcję. Ocalona szczęśliwie od zniszczenia, od wielu lat funkcjonuje jako ośrodek kultury. W artykule przedstawiono wyniki badań konserwatorskich, przeprowadzonych we wnętrzu i na elewacjach, przybliżających historyczny wygląd budynku.

Pierwsi mieszkańcy wyznania mojżeszowego pojawili się w Barczewie po 1812 roku, kiedy to zezwolono Żydom na osiedlanie się w państwie pruskim. Gmina synagogalna oficjalnie założona została w Barczewie w 1847 roku. Początkowo podlegała gminie olsztyńskiej, ostatecznie usamodzielniając się w roku 1862. Nie posiadała jeszcze wówczas własnej synagogi ani cmentarza. W okresie swojego istnienia barczewska gmina żydowska nigdy nie była zbyt liczna – maksymalną liczbę 111 członków osiągnęła w 1880 roku (2,5% ludności Barczewa). Początkowo jako siedzibę gminy i miejsce modlitw wykorzystywano prywatne mieszkanie, od 1871 roku wynajmowano do tego celu pomieszczenie w szkole ewangelickiej. Cmentarz wyznaniowy przy obecnej ulicy Warmińskiej założono na początku lat 70. XIX wieku[1]. Zamiar budowy syna-

1 S. Szczepański, *Żydowskie domy modlitwy oraz cmentarze na Warmii i Mazurach – stan obecny (na tle dziejów Żydów w Prusach Wschodnich i Zachodnich)*, Rocznik Ziem Zachodnich, 1 (2017), s. 63; W. Zenderowski, *W cieniu menory. Synagoga w Barczewie*, Barczewo: wyd. nakładem autora, 2016, s. 11, 25, 28; https://www.jüdische-gemeinden.de/index.php/gemeinden/u-z/2042-wartenburg-ermland-ostpreussen [data odczytu: 30 sierpnia 2021].

1. Barczewo, dawna synagoga, elewacja frontowa. Fot. Julia Martino.

2. Barczewo, dawna synagoga, elewacja tylna. Fot. Julia Martino.

gogi ostatecznie zrealizowano w 1894 roku, kiedy to uzyskano pozwolenie z magistratu. Budynek wzniesiono na zakupionej przez gminę działce przy *Passenheimerstrasse* (ulica Pasymska, obecnie Kościuszki), nad brzegiem Kanału Młyńskiego. W 1895 roku gmina uzyskała też pozwolenie na budowę rytualnej łaźni (mykwy) wraz z pomieszczeniem mieszkalnym na zapleczu posesji[2]. Na wykonawcę prac budowlanych obu obiektów wybrano miejscową firmę V. Behrendta. Budowę zakończono wiosną 1896 roku[3]. Synagoga pełniła swoją funkcję do 1938 roku, kiedy to została notarialnie sprzedana mieszkance Barczewa, Katharinie Kuck. Akt ten wynikał z rozwiązania się barczewskiej gminy wyznania mojżeszowego, na skutek drastycznego spadku jej liczebności, spowodowanego represjami ze strony nazistów. Zmiana właściciela oraz bliskie sąsiedztwo zabudowy mieszkalnej przypuszczalnie uchroniły obiekt przed spaleniem w trakcie tzw. nocy kryształowej z 9 na 10 listopada 1938 roku. Jeszcze w tym samym roku władze miejskie odebrały budynek właścicielce i przekazały go w użytkowanie nazistowskiej organizacji paramilitarnej (Narodowosocjalistyczny Korpus Lotniczy). W okresie II wojny światowej tymczasowo wykorzystywano wnętrze jako więzienie dla kobiet. Budynek przetrwał okres wyzwalania miasta przez Armię Czerwoną bez poważniejszych uszkodzeń. Po 1945 roku nieruchomość zwrócono krewnej Kathariny, Anastazji Kuck, która przed śmiercią w 1960 roku w drodze darowizny przekazała ją miejscowemu przewodniczącemu Rady Narodowej. W owym czasie budynek wykorzystywany był głównie jako magazyn przez różne instytucje i systematycznie niszczał. Po przejęciu przez władze wojewódzkie,

2 Budowla niezachowana.

3 W. Zenderowski, dz. cyt., s. 30; A. Płoski, Kwerenda archiwalna i biblioteczna dotycząca budynku synagogi w Barczewie, Olsztyn 2020, s. 6 (mps w archiwum Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego „Pojezierze"). W innych publikacjach pojawiają się błędne, wcześniejsze daty budowy synagogi. Zenderowski podaje informację o wybudowaniu bożnicy na miejscu wcześniej istniejącego domu modlitwy, co, jak zauważa Płoski, nie znajduje, jak dotąd, potwierdzenia w źródłach.

3. Barczewo, dawna synagoga, elewacja frontowa, stan około 1975 roku. Źródło: A. Skurat, Orzeczenie techniczne budynku byłej bożnicy żydowskiej w Barczewie, pow. Olsztyn, mps w Archiwum Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, sygn. 104/1.

4. Barczewo, dawna synagoga, elewacja tylna, stan około 1975 roku. Źródło: A. Skurat, Orzeczenie techniczne budynku byłej bożnicy żydowskiej w Barczewie, pow. Olsztyn, mps w Archiwum Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, sygn. 104/1.

5. Barczewo, dawna synagoga, wnętrze sali modlitewnej, górna część ściany północnej, stan około 1975 roku z widocznymi zniszczeniami. Na suficie uwidaczniają się ślady pasowej dekoracji malarskiej. Źródło: A. Skurat, Orzeczenie techniczne budynku byłej bożnicy żydowskiej w Barczewie, pow. Olsztyn, mps w Archiwum Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, sygn. 104/1.

6. Barczewo, dawna synagoga, wnętrze sali modlitewnej, górna część ściany zachodniej z emporą, stan około 1975 roku. Na belce empory widoczny zarys ornamentu z gwiazdami Dawida. Źródło: A. Skurat, Orzeczenie techniczne budynku byłej bożnicy żydowskiej w Barczewie, pow. Olsztyn, mps w Archiwum Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, sygn. 104/1.

obiektem zainteresowało się Muzeum Mazurskie w Olsztynie, które ostatecznie otrzymało go w 1975 roku[4]. W budynku zaplanowano utworzyć magazyn muzealiów i w tym celu opracowano projekt generalnego remontu wraz z niezbędnymi dokumentacjami. Dzięki temu posiadamy cenne informacje i materiał ikonograficzny ukazujący stan zachowania dawnej synagogi[5]. Na załączonych do opracowania fotografiach widoczna jest między innymi zachowana konstrukcja i dekoracja empory we wnętrzu. Zdjęcia potwierdzają ponadto dość znaczny stopień destrukcji obiektu: ubytek tynków na blisko 50% powierzchni fasady i na blisko 90% powierzchni elewacji tylnej z widocznymi pęknięciami muru; okna z zachowaną stolarką, lecz pozbawione szyb i zabite deskami; spękania na ścianach wewnętrznych, ubytki tynku w górnej strefie ścian i na suficie oraz zacieki i zaplamienia, świadczące o występującym zawilgoceniu i zagrzybieniu. Remont przeprowadzony w latach 1976–1978 ocalił budynek przed całkowitym zniszczeniem. Już dwa lata później Muzeum Mazurskie zdecydowało się przekazać nieruchomość na rzecz Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego „Pojezierze" z przeznaczeniem na muzeum tkactwa. Kolejne lata przyniosły rewaloryzację budynku poprzez utworzenie w nim Centrum Tkactwa Warmii i Mazur, kierowanego przez Barbarę i Andrzeja Hulanickich. W 1996 roku instytucja ta zakończyła działalność, a obiekt zamknięto ze względu na zły stan techniczny. Po wykonaniu niezbędnych prac remontowych w 2000 roku ponownie otwarto go jako Galerię Sztuki „Synagoga" – miejsce o funkcji kulturalnej. W 2021 roku dotychczasowy właściciel – stowarzyszenie „Pojezierze" przekazało nieruchomość Powiatowi Olsztyńskiemu. Dotychczasowa funkcja ma być utrzymana.

W 2020 roku dzięki dotacji z urzędu marszałkowskiego udało się przeprowadzić pierwsze szeroko zakrojone badania konserwatorskie budynku dawnej synagogi – elewacji, wnętrza i elementów wyposażenia. Uzupełniono je o kwerendę archiwalno-biblioteczną i inwentaryzację architektoniczną[6].

Budynek dawnej bożnicy składa się z sali modlitw na rzucie prostokąta o wymiarach 9,4 x 11,1 m, z wieloboczną absydą od strony wschodniej, nakrytą sklepieniem żebrowym, mieszczącą pierwotnie szafę na Torę (*aron ha-kodesz*). Wysokość sali wynosi 6,96 m, absydy 6,15 m (w strzałce łuku wydzielającego absydę). Od strony zachodniej przylega wąska, nieco niższa część, mieszcząca korytarz z wejściem i klatkę schodową, prowadzącą na emporę – babiniec. Budynek jest murowany z cegły ceramicznej, na podmurówce z kamienia pol-

4 A. Płoski, dz. cyt., W. Zenderowski, dz. cyt.

5 A. Skurat, Orzeczenie techniczne budynku byłej bożnicy żydowskiej w Barczewie, pow. Olsztyn, niedatowane (mps w Archiwum Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, sygn. 104/1).

6 Z uwagi na ograniczone fundusze nie udało się wykonać badań architektonicznych i ekspertyzy technicznej. Badania konserwatorskie elewacji i wnętrza budynku przeprowadziła autorka, kwerendę A. Płoski, inwentaryzację A. Wojciechowska-Grygo. Opracowania te znajdują się w zasobach obecnego właściciela obiektu oraz w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Olsztynie.

nego, z belkowym stropodachem, pokrytym papą. Absyda ma wielospadowy daszek, kryty według pierwotnego rozwiązania blachą. Elewacje są tynkowane, z bogatym detalem architektonicznym o formach neorenesansowych, rozczłonkowane pilastrami. W wystroju budynku występują też elementy nawiązujące do stylu gotyckiego, takie jak podziały okien w kształcie trójliścia, żebrowe sklepienie absydy oraz dekoracja empory, co świadczy o eklektyzmie budowli. Oryginalna empora o konstrukcji drewnianej belkowej wspiera się na dwóch filarach i zajmuje około 1/3 długości sali. Balustradę empory zdobi rząd arkadowych płycin wyciętych w ośli grzbiet. Ażurowa nadbudowa balustrady jest wtórna. W budynku zachowała się ponadto oryginalna stolarka drzwiowa zewnętrzna i wewnętrzna oraz schody na emporę (z wtórną balustradą).

7. Barczewo, dawna synagoga, wnętrze sali modlitewnej z widoczną absydą. Fot. Julia Martino.

8. Barczewo, dawna synagoga, wnętrze sali modlitewnej z widoczną oryginalną emporą – babińcem, z wtórną ażurową nadbudową. Pod emporą oryginalne drzwi. Pozostałe wyposażenie współczesne. Fot. Julia Martino.

W trakcie badań wykonano liczne odkrywki na elewacjach oraz we wnętrzu, pobrano próbki nawarstwień do analiz mikroskopowych i laboratoryjnych oraz przeanalizowano archiwalny materiał ikonograficzny i porównano go ze stanem obecnym. Stwierdzono, że na szczęście nie zrealizowano w pełni programu generalnego remontu z lat 70. ubiegłego wieku – przede wszystkim nie

usunięto całkowicie tynków, co pozwoliło na odnalezienie pod nawarstwieniami reliktów pierwotnego wykończenia elewacji i wystroju wnętrza. Obecny wygląd elewacji różni się od stanu pierwotnego, gdyż podczas remontu nie odtworzono wszystkich detali architektonicznych lub też uproszczono ich formę (na przykład nie zrekonstruowano profilowania nadłuczy okien i części gzymsów na fasadzie oraz kapiteli pilastrów i gzymsu na wysokości ślemion okiennych na elewacji tylnej). Do wykończenia elewacji oryginalnie użyto zapraw dwojakiego rodzaju: słabszych, wapiennych, z dodatkiem gruboziarnistego kruszywa – do płaskich powierzchni oraz mocniejszych, z domieszką cementu, drobnoziarnistych – do opracowania detali. W obu tynkach stwierdzono występowanie analogicznych dodatków w postaci włókien roślinnych i macerału drzewnego[7], poprawiających parametry zaprawy w zakresie elastyczności. Nie zidentyfikowano pozostałości pierwotnego opracowania kolorystycznego, gdyż najprawdopodobniej nie zachowało się ono wskutek degradacji elewacji w okresie powojennym i w efekcie późniejszych prac remontowych. Należy jednak przyjąć, że zgodnie z XIX-wieczną praktyką pierwotnie elewacje były malowane, co potwierdza analiza archiwalnej fotografii[8]. Na ilustracji tej zwraca uwagę jasny ton fasady, z nieznacznie odcinającymi się, jaśniejszymi detalami architektonicznymi oraz zdecydowanie ciemną stolarką okien.

9. Barczewo, widok synagogi na pocztówce z 1899 roku. Reprodukcja z: W. Zenderowski, „W cieniu menory. Synagoga w Barczewie", Barczewo: wyd. nakładem autora, 2016, s. 30.

7 Tkanki drzewnej (np. ścieru drzewnego), rozłożonej pod wpływem zasadowego środowiska zaprawy.
8 W. Zenderowski, dz. cyt., s. 30. Jest to jedyny znany jak dotąd widok synagogi w stanie pierwotnym. W publikacji tej ta sama ilustracja przedstawiająca synagogę pojawia się dwukrotnie: najpierw jako część pocztówki, którą autor datuje na1899 r., co jest adekwatne do jej wyglądu i typografii, a następnie zaś jako samodzielny widok, datowany na 1925 r. – najprawdopodobniej omyłkowo.

Obecna kolorystyka elewacji, z ciemnymi detalami i białą stolarką okienną, jest więc całkowitym odwróceniem pierwotnego zamysłu. Na fotografii archiwalnej widoczne są ponadto dwa detale, obecnie nieistniejące, identyfikujące obiekt z judaizmem: okulus z podziałem w kształcie gwiazdy Dawida oraz sterczyna z analogicznym symbolem, umieszczona na półkolistym naczółku (wyretuszowana). Usunięcie tych elementów należy wiązać z likwidacją synagogi w 1938 roku. Ślad po okulusie – w formie blendy – widoczny jest obecnie na elewacji tylnej oraz na ścianie południowej od strony wnętrza.

Stolarkę okienną w budynku wymieniano dwukrotnie. Obecna, wykonana w latach 2016–2017, wzorowana jest na oryginalnej. Niestety, zrekonstruowano ją w kolorze białym, co nie jest zgodne ani z przekazem historycznym, ani z praktyką powszechną w okresie powstania budynku. Pierwotnie stolarka okienna mogła być mazerowana, podobnie jak stolarka drzwiowa. Tego typu wykończenie odkryto na oryginalnych drzwiach zewnętrznych i wewnętrznych oraz na stopniach schodów prowadzących na emporę[9].

10. Barczewo, dawna synagoga, odkrywka w absydzie ukazująca relikty pierwotnej dekoracji malarskiej, być może w formie draperii lub baldachimu. Fot. Julia Martino.

W toku badań wnętrza stwierdzono, że część tynków została wymieniona. Oryginalne wyprawy wapienne z pozostałościami opracowania malarskiego zachowały się w absydzie oraz na ścianie południowej głównej sali. Pierwotne wykończenia ścienne na podkładzie z dwóch warstw pobiały wapiennej, założonej grubym pędzlem w celu wyrównania podłoża, wykonano farbą temperową w odcieniu jasnougrowym, uzyskanym ze zmieszania dwóch pigmentów – ugru i kredy. Odcień farby w odkrywkach jest zróżnicowany w zależności od stopnia zachowania – niektóre partie są znacznie przetarte. Występuje ponadto wyraźna różnica pomiędzy odcieniem tła ścian a glifami okien, gdzie odcień farby jest ciemniejszy i bardziej intensywny, pomarańczowougrowy. W absydzie odkryto pozostałości dekoracji malarskich. W górnej partii jej ścian,

9 Mazerunek to imitacja usłojenia drewna, wykonana farbą. Z reguły naśladowała rysunek słojów i barwę szlachetniejszego gatunku drewna niż podłoże, na którym została wykonana.

na jasnougrowym tle zidentyfikowano cienkie, błękitne linie ze śladami modelunku w odcieniu ciemnougrowym i brązowoczerwonym. Linie te nie są równoległe, wyglądają na rozchodzące się z punktu zebrania (nieuwidocznionego), a relikty ciemnieszej farby sugerują modelunek światłocieniowy. Być może są to fragmenty dekoracji malarskiej w formie baldachimu lub draperii[10]. Na żebrach sklepiennych absydy stwierdzono opracowanie tła w odcieniu ugrowym i pomarańczowougrowym, a na krawędziach linearne podkreślenia farbą ze złota mineralnego. Przypuszczalnie są to pozostałości dekoracji pasowej, podkreślającej żebrowanie sklepienia. Ponadto przy pachach sklepienia występują śladowo zachowane linie w kolorze błękitnym i ciemnougrowym, a pod sklepieniem miejscowo ślady błękitnego opracowania o nieustalonej formie. Niewykluczone, że po całkowitym usunięciu przemalowań uda się zrekonstruować formę dekoracji absydy.

Bezpośrednio pod sufitem głównej sali odkryto malowany, szeroki pas w odcieniu umbry. Jest to pozostałość dekoracji pasowej widocznej na archiwalnych fotografiach, której kontynuacja znajdowała się na suficie. Niestety dekoracja sufitowa została utracona w trakcie remontu generalnego, kiedy to usunięto podsufitkę wraz tynkami. Obecnie na suficie znajduje się konstrukcja z płyt gipsowo-kartonowych (sufit podwieszany), wykonana pod koniec lat 90. XX wieku[11].

Ciekawie przedstawia się oryginalne opracowanie malarskie empory, zachowane pod wtórnymi nawarstwieniami. Filary i balustradę pierwotnie wykończono tłustą temperą w odcieniu jasnooliwkowym, zaś detale, takie jak krawędzie filarów, profile głowic, obramienia płycin na balustradzie, końcówki belek i kanelury pilasterków podkreślono olejną farbą w kolorze złotym (brązą). Złote opracowanie jest na tyle słabo zachowane, że widać je dopiero w obserwacji mikroskopowej. Również złotą farbą wykonany został prosty ornament, znajdujący się na poziomej belce nad filarami. Składał się z malowanych obramień i gwiazd Dawida. Dekoracja ta widoczna jest na archiwalnych fotografiach z lat 70., co oznaczałoby, że nie została zamalowana po przejęciu budynku przez nazistów. Na spodniej części empory zidentyfikowano ornament pasowy w odcieniu umbry na jasnooliwkowym tle, niestety słabo zachowany. Być może również i tu, po odsłonięciu większych partii, pojawią się lepiej zachowane formy dekoracji.

10 Tego typu dekoracje można spotkać w synagogach na terenie Polski, np. w Tykocinie lub krakowskiej Remu. Kwestia wystroju bożnic z obszaru dawnych Prus Wschodnich pozostaje jeszcze mało rozpoznana, materiał ikonograficzny jest rozproszony i skąpy, na jego podstawie można jednak stwierdzić istnienie malowanych dekoracji wokół *aron ha-kodesz* np. w nieistniejących synagogach w Dobrym Mieście i w Kętrzynie.

11 Zob. W. Kusajda, Projekt techniczny sufitów podwieszanych z płyt gipsowo-kartonowych w Centrum Tkactwa Warmii i Mazur w Barczewie, Olsztyn 1998, mps w Archiwum WUOZ w Olsztynie, sygn. 2164. W opracowaniu tym mowa jest też o istniejącym „gzymsiku" o 15-centrymetrowej wysokości, który zostanie zakryty konstrukcją nowego sufitu – prawdopodobnie chodzi o pozostałość fasety, pierwotnie istniejącej pod sufitem.

Większość elementów empory ma drugie chronologiczne opracowanie pochodzące sprzed 1938 roku. Jego powstanie można wiązać z degradacją pierwszej dekoracji wykonanej złotą farbą, która uległa korozji. Elementy wykończone na złoto przemalowano ciemnozieloną farbą. Jako uzupełnienie tej aranżacji wprowadzono wykończenie w kolorze szmaragdowozielonym na takich elementach, jak: trzony filarów i środkowe części głowic filarów oraz obramienia płycin na balustradzie. Ornament z gwiazdami Dawida przemalowano szmaragdowozieloną farbą zgodnie z wcześniejszą formą. Część elementów pozostawiono w pierwotnym kolorze.

11. Barczewo, dawna synagoga, odkrywka na belce empory ukazująca fragment ornamentu z gwiazdą Dawida, namalowanego złotą farbą (brązą), następnie, po skorodowaniu brązy, przemalowanego farbą szmaragdowozieloną. Fot. Julia Martino.

Znaczący element pierwotnego wystroju dawnej sali modlitewnej stanowią drzwi wejściowe. Od strony wnętrza zaopatrzone są w bogato profilowaną opaskę i supraportę, z dekoracjami w formie rautów i guzków. Zewnętrzna strona drzwi oryginalnie była mazerowana, tak jak pozostała stolarka drzwiowa, zaś pierwotna kolorystyka wewnętrznej strony drzwi utrzymana była w tonacji seledynowooliwkowobrązowej, nawiązującej do opracowania empory.

12. Barczewo, dawna synagoga, frontowe drzwi wejściowe. Zachowana oryginalna stolarka, okratowanie wtórne. Fot. Julia Martino.

13. Barczewo, dawna synagoga, oryginalna kołatka zachowana na drzwiach frontowych. Fot. Julia Martino.

14. Barczewo, dawna synagoga, zestawienie dwóch odkrywek ukazujących pierwotne wykończenie w formie mazerunku na zewnętrznej stronie drzwi prowadzących do sali modlitewnej. Opracowanie to cechuje duża staranność i bardzo dobry stan zachowania. Fot. Julia Martino.

Poszczególne elementy drzwi zostały zróżnicowane kolorystycznie: elementy najbardziej zagłębione, takie jak płyciny na skrzydłach, pomalowano na kolor jasnobrązowy; opaskę ościeżnicy, ramy skrzydeł i lustra płycin – na kolor oliwkowy; płyciny na supraporcie – na kolor jasnoszarooliwkowy, a najbardziej wypukłe elementy, jak półwałek na opasce ościeżnicy, rauty i gzyms wieńczący supraportę – na jasnoseledynowo. Uzyskano w ten sposób zróżnicowanie tonalne poszczególnych elementów w zależności od ich wypukłości. Opaska ościeżnicy od strony wnętrza jest wtórnie skrócona, w drzwiach brak również progu. Świadczy to o podniesieniu poziomu posadzki w głównej sali i wskazuje, że pierwotnie, zgodnie z tradycją judaistyczną, była ona obniżona. Według inwentaryzacji budynku z lat 70. na posadzce znajdowały się deski na legarach na poziomie „zero”[12], co sugeruje, że wykończenie to nie było oryginalne. Deski te usunięto podczas remontu generalnego i zastąpiono obecnie istniejącą wylewką cementową z pokryciem z płytek lastrykowych. Być może pierwotne wykończenie wciąż zachowane jest pod obecną posadzką.

Odkryta w badaniach pierwotna aranżacja kolorystyczna synagogi nie odbiega od ówczesnej praktyki, stosowanej w regionie w budownictwie świeckim (domy czynszowe, budynki użyteczności publicznej). Zarówno mazerunki, jak i odcienie ugrowe oraz oliwkowozielone były bardzo popularne w wykończeniach ścian i stolarki na przełomie XIX i XX wieku[13]. Wprowadzenie złotych akcentów świadczy o chęci nadania wnętrzu bardziej reprezentacyjnego charakteru. Sposób dekoracji absydy, stanowiącej oprawę najważniejszego miejsca synagogi, pozostaje wciąż do pełniejszej identyfikacji.

12 A. Skurat, Inwentaryzacja architektoniczna, ok. 1975 r., Archiwum WUOZ w Olsztynie, sygn. 3067.

13 Kolorystykę ugrową chętnie stosowano do wykończeń elewacji, jako nawiązanie do odcienia piaskowca. Jasnooliwkowe stolarki otworowe zidentyfikowano w bardzo wielu olsztyńskich kamienicach czynszowych z początku XX w., a mazerowane w budynkach nieco wcześniejszych, z ostatnich dekad XIX w., np. w zespole budynków dawnego szpitala psychiatrycznego w Kortowie.

Poza emporą oryginalne wyposażenie synagogi nie zachowało się. Nie dysponujemy, jak dotąd, materiałem ikonograficznym mogącym dostarczyć informacji na przykład o wyglądzie barczewskiego *aron ha-kodesz* (szafy na Torę) czy *bimy* (mównicy). Zapewne znaczące ingerencje w wystrój wnętrza nastąpiły wraz z zaprzestaniem użytkowania bożnicy w 1938 roku i przejęciem jej przez organizację paramilitarną. Również i z tego czasu, jak dotąd, brak archiwaliów. W okresie funkcjonowania w budynku Centrum Tkactwa do wnętrza wprowadzono eksponaty związane z tym rzemiosłem. Ponadto zamontowano wiszące do dziś ozdobne żyrandole z elementów drewnianych, mosiężnych i ze sznura oraz imitację stropu kasetonowego na spodzie empory. Obecne wyposażenie wnętrza to między innymi proste, drewniane meble projektu Bolesława Marshalla, przeniesione z dawnego klubu „Baszta" przy ulicy Okopowej w Olsztynie (ławy, stoliki i obudowa baru – pod emporą wydzielono miejsce na taką funkcję) oraz drewniane krzesła wraz z szafą, zdobione motywami stylizowanymi na ludowe, pochodzące z olsztyńskiej siedziby stowarzyszenia „Pojezierze". Wewnątrz eksponowane są także tkaniny autorstwa Barbary Hulanickiej[14] oraz kuta żelazna menora wykonana przez Franciszka Borkowskiego. Całość tworzy ciekawą aranżację, świadczącą o przemianach w funkcjonowaniu obiektu.

Planowane prace konserwatorsko-restauratorskie dawnej synagogi pozwoliłyby na dopełnienie wnętrza elementami z pierwotnego wystroju malarskiego oraz nadanie elewacjom ich oryginalnej aranżacji architektonicznej i kolorystycznej.

Na tle innych zachowanych bożnic z terenu dawnych Prus Wschodnich barczewska synagoga, jak dotąd, jest najlepiej rozpoznana pod względem konserwatorskim[15]. Ma również szansę stać się obiektem najpełniej odrestaurowanym – obecny właściciel przymierza się do przeprowadzenia kompleksowych prac remontowych.

Julia Martino

Julia Martino, *absolwentka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, dyplomowany konserwator dzieł sztuki w zakresie malarstwa i rzeźby polichromowanej. Specjalizuje się w badaniach konserwatorskich zabytków architektury z XIX i XX wieku. Członkini TOnZ Oddział w Olsztynie.*

14 Barbara Hulanicka (1924-2012) – artystka plastyk, wybitna twórczyni tkanin dwuosnowowych, związana z regionem. Założycielka (wraz z mężem Andrzejem) i wieloletnia kierowniczka Centrum Tkactwa Warmii i Mazur w dawnej synagodze w Barczewie, zob. http://leksykonkultury.ceik.eu/index.php/Barbara_Hulanicka [data odczytu: 30 sierpnia 2021].

15 Informacja potwierdzona przez dr inż. Kamilę Lenartowicz z Uniwersytetu Technicznego w Brunszwiku, która wraz z inż. Mirko Przystawikiem prowadzi projekt badawczy dot. budownictwa synagogalnego w dawnych Prusach Wschodnich.